

РОЗДІЛ III

Прагмалінгвістика

УДК 811.111'81

Катерина Гончар,
Алла Рогатюк

Самооцінні висловлення вихваляння як мовний засіб вираження самоідентифікації мовця

У статті проаналізовано проблему ідентифікації та самоідентифікації, а також вербальні форми реалізації самоідентифікації мовця в процесі комунікації. Особлива увага звернена на вивчення ролі самооцінних висловлень вихваляння у вираженні самоідентифікації особистості. Встановлено градуальний характер об'єктивності самопрезентації мовця, досліджено найбільш частотні параметри самооцінки, описано гендерні особливості самокатегоризації, що реалізуються самоідентифікаційними висловленнями вихваляння в сучасній англійській мові.

Ключові слова: ідентифікація, самоідентифікація, самооцінні висловлення вихваляння, самоідентифікаційні висловлення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується яскраво вираженою антропоцентричністю, що на перше місце виносить всебічне вивчення мовленнєвої особистості як у теоретичному, так і прагматичному аспектах. Актуальною є проблема самоідентифікації мовця та ролі окремих одиниць мови в реалізації його особистісної та соціальної ідентифікації.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Проблема ідентифікації особистості є дискусійною як у зарубіжній, так і вітчизняній науці, зокрема серед представників гуманітарних наук – психологів, філософів, культурологів та соціологів [2; 5; 8; 10]. Увага вчених до цієї проблеми зумовлена тією обставиною, що особистість постійно перебуває в багаторакурсній системі соціальних стосунків [1; 7; 9]. Ідентифікація передусім означає стимулювання специфічних соціально-психологічних процесів мислення, пов'язаних з ототожненням і відчуженням кожним індивідуальним чи груповим Я з тими, що перебувають поруч. Методологічною основою всебічного осмислення ідентифікаційного процесу виступає багата філософська спадщина з проблем самовизначення та самореалізації особистості. Останнім часом увага лінгвістів звернена на вивчення функціонування мови як основного засобу вираження та формування ідентифікації мовця [3; 4].

Мета статті – проаналізувати особливості мовної реалізації процесу самоідентифікації мовця, зокрема визначити роль самооцінних висловлень вихваляння в системі самоідентифікаційних засобів у сучасній англійській мові.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У науковій літературі ідентичність розуміється як психологічне уявлення людини про себе, про своє Я, що характеризується суб'єктивним почуттям своєї індивідуальної самототожності та цілісності [6, с. 238]. Згідно з теорією соціальної ідентичності Г. Теджфела і Дж. Тернера поняття ідентичності трактується як певна когнітивна система, що виконує роль регуляції поведінки людини у відповідних умовах. Автори виділяють два головні типи ідентичності: особистісну та соціальну. Особистісна ідентичність враховує унікальні фізичні, інтелектуальні й моральні якості індивіда, і розуміється як набір індивідуальних характеристик, які роблять людину одночасно подібною самій собі і відмінною від інших [1, с. 139; 10]. Соціальна ідентичність визначається належністю окремої особистості до певної соціальної групи, присвоєння собі загальних групових характеристик і норм поведінки [7].

Ідентичність та ідентифікація – тісно пов'язані поняття. Вчені стверджують, що процесом формування ідентичності є ідентифікація, під якою розуміється порівняння одного об'єкта з іншим, віднесення його до певного класу, отожднення з іншим об'єктом чи суб'єктом [4, с. 114].

Необхідність уподібнення особистості іншим викликана потребою кожного індивіда в упорядкуванні своєї життєдіяльності, яке можливе лише в товаристві інших людей. Для цього людина повинна прийняти ті цінності, звички, норми життя, котрі притаманні цьому суспільству. Саме це дозволяє кожному індивіду визначити культурну самоідентифікацію та знайти своє місце в певному соціумі.

У сучасному мовознавстві центральне місце надається саме суб'єкту мовлення, а, отже, увага науковців спрямована на вивчення самоідентифікації особистості [9, с. 589]. Самоідентифікація – пізнавальний процес, що виникає в результаті самокатегоризації індивіда в певній ситуації і є важливою складовою частиною соціалізації людини. У формуванні самоідентифікації важливим є позитивна думка і схвалення з боку оточуючих.

Лінгвісти все частіше схиляються до думки, що самотність кожної людини, усвідомлення нею своєї ідентичності реалізується в процесі комунікації за допомогою певних мовних одиниць, а сам вибір мовних засобів зумовлюється національно-культурною природою мовців [3; 4].

За сучасних умов активної взаємодії різних мов і культур найбільш важливою у процесі ідентифікації особистості є саме міжкультурна комунікація. Спілкування з іншими народами дає змогу порівнювати систему цінностей одного суспільства з системою цінностей іншого соціуму, визначити як спільні, так і відмінні риси, та сформуванню основи національної ідентифікації – розуміння «Ми-Вони», «Свої-Чужі» [10].

Одним з основних механізмів вербалізації самоідентифікації мовця є самооцінні висловлення вихваляння, що відображають Я-образ мовця. Саме ці висловлення дають широкі можливості для вираження різноманітної інформації людини про себе, що базується на розумінні нею своєї ідентичності. Досліджувані мовні одиниці спрямовані на презентацію позитивного Я-образу, який включає усвідомлення індивідом своїх наявних та потенційних позитивних фізичних, інтелектуальних, моральних, соціальних властивостей. Позитивна самоідентифікація формується під впливом оточення, в якому живе особистість і людей, з якими вона спілкується та передбачає отримання позитивної оцінки та схвалення її поведінки навколишнім середовищем.

Самооцінні висловлення вихваляння виражають самооцінку з різним рівнем об'єктивності. Висловлення реальної самоідентифікації продукуються при раціональному сприйнятті мовцем своїх наявних позитивних характеристик.

Наприклад:

1) *«I am a man of honour, Colonel», answered the Hairless Mexican with dignity, «and I would sooner let myself be cut in a thousand pieces than betray my friends».*
«That is what I have already told Mr. Somerville» [VIII, с. 50].

Проілюстрований приклад демонструє позитивну самоідентифікацію мовця як гідного і незрадливого друга, який завжди прийде на допомогу своїм товаришам. Ця самохарактеристика об'єктивна, оскільки отримала схвалення та підтримку з боку співрозмовника, що і свідчить про реальне самоприйняття автора своїх моральних якостей.

Ідеальна самоідентифікація особистості вербалізується досліджуваними висловленнями у випадку представлення нереального Я-образу. Наприклад:

2) *I am extremely healthy* [I, с. 203].

3) *I have known everything* [XII, с. 81].

4) *I do not know the meaning of the word failure* [VIII, с. 51].

Вищенаведені висловлення самовихваляння реалізують ідеалізовані характеристики індивідів. Зазвичай, такі висловлення мають емоційно-експресивний характер, який передається за допомогою інтенсифікаторів позитивного значення, а саме *extremely, everything*. Ідеалізована та в багатьох випадках завищена самооцінка – спроба мовців приписати собі бажані характеристики і, таким чином, віднести себе до спільноти, яка позитивно сприймається в певному соціумі і членом якої він прагне бути. Наведемо такі приклади:

5) *I have a thing about making my own decisions. Thing is, I've never had to answer to anyone* [IV, с. 148].

6) *I have always been my own master* [XII, с. 12].

Самоідентифікація мовця в наведених висловленнях пов'язана з процесом соціальної категоризації, із розумінням поведінки, що є умовою успішності в суспільстві, а саме з рішучістю, незалеж-

ністю та самостійністю в прийнятті важливих рішень. Нереальна самооцінка – основа регулювання мовцем своєї поведінки в процесі групової взаємодії з іншими людьми.

Висловлення самовихваляння вербалізує групову соціальну ідентифікацію, що передбачає визначення людиною своєї національної, культурної, релігійної, етнічної належності. Кожна особистість має потребу знайти собі подібних і віднести себе до них. При цьому важливим є усвідомлення індивідом володіння ним всіма позитивними якостями, що приписуються певній соціальній групі. Наприклад:

7) *I don't think anyone could be more patriotic than I'm. I'm English through and through* [VIII, с. 126].

Подані висловлювання ілюструють національну ідентифікацію мовця, його патріотизм і гордість своєю належністю до національної спільноти людей, яку він вважає найкращою, і одночасно є засобом відмежування від інших етнічних груп.

Індивідуальна ідентифікація відбувається за певними особистісними характеристиками, що високо цінують у соціумі. Поширеними в мовленні є висловлення вихваляння, в яких мовець самоідентифікує себе за своїми високими розумовими, інтелектуальними здібностями. Наприклад:

8) *I'm quite broad minded* [II, с. 40].

Самовихваляння часто стосується матеріального стану продуцента висловлення, намагання автора віднести себе до заможних людей і таким чином піднести свою значимість в очах товариства. Наприклад:

9) *I am a rich man – and in a manner of speaking two hundred pounds is neither here nor there to me* [III, с. 111].

Останні дослідження в гендерній лінгвістиці свідчать про те, що чоловіки та жінки по-різному ідентифікують себе в соціумі. Насамперед, це визначається культурними та національними традиціями, а також стереотипними уявленнями про роль і місце, поведінку представників різної статі. Європейська культура передбачає, що жінки повинні бути емоційними, слабкими, дружелюбними, не агресивними. У багатьох суспільствах жінки ідентифікують себе турботливими матерями, вірними дружинами, хорошими господинями. Наприклад:

10) *I know I am a good wife* [XI, с. 34].

11) *It's all right. Henry knows he's lucky to have me* [VI, с. 59].

Жінки традиційно самоідентифікують себе щодо зовнішнього вигляду, при цьому основою такої самооцінки є стереотипні уявлення про жіночу красу, що існують у певній соціальній групі. Наведено приклади типових висловлень самовихваляння, в основі яких лежить позитивна оцінка зовнішності жінок:

12) *I know I'm beautiful. I can't lie to myself anymore* [IX, с. 120].

13) *I looked so pretty, my hair looked so pretty and my face looked so pretty* [V, с. 145].

Мовленнєва самоідентифікація чоловіків, згідно з прийнятими нормами та сформованими стереотипами в суспільстві, репрезентує їх як амбіційних, успішних, сміливих особистостей. Наприклад:

14) *There are only three occupations that befit a gentleman, war, cards and women; it costs nothing to sling a rifle over your shoulder and take to the mountains – and that is real warfare, not this maneuvering of battalions and firing of great guns – women love me for myself, and I generally win at cards* [VIII, с. 49].

15) *«I'm going to be a big man, the biggest that ever lived here in Winesburg», he declared* [X, с. 27].

Чоловіки часто позиціонують себе як ті, що не керуються ніякими правилами і для них не має жодних перешкод:

16) *Thing is, I've never had to answer to anyone* [IV, с. 148].

Основними параметрами особистісної позитивної самоідентифікації чоловіків, що реалізуються самооцінними висловленнями вихваляння, є мужні вчинки, рішучість і самовпевненість, фізична сила, інтелектуальні здібності, статусні позиції та успіх у жінок.

16) *I seldom ask other people's advice and never take it* [8, с. 48].

17) *I can hit like a mule with my arms and shoulders. They are too strong, an' when I smash a man on the jaw the hands get smashed too* [7, с. 24].

Висловлення вихваляння виступають ефективним засобом самоідентифікації особистості в системі суспільних координат.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, поняття ідентифікація та самоідентифікація мають комунікативну природу, оскільки мова – основний механізм їх вираження. Самооцінні висловлення вихваляння належать до основних мовних засобів реалізації самоідентифікації мовця.

Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення окремих мовних елементів, що формують систему самоідентифікаційних засобів, зокрема їх аналіз із позицій культурно-національних і гендерних характеристик певної суспільної групи.

Джерела та література

1. Антонова Н. В. Проблема личностной идентичности в интерпретации современного психоанализа, интеракционизма и когнитивной психологии / Н. В. Антонова // Вопросы психологии. – 1996. – №1 – С. 131–143.
2. Белинская Е. П. Временные аспекты «Я» – концепции и идентичности / Е. П. Белинская // Идентичность : хрестоматия. – Москва ; Воронеж : Изд-во Моск. психол.-социал. ин-та : МОДЭК, 2003. – С. 6–20.
3. Бородина Т. А. Идентифицирующее высказывание: когнитивный, семантико-структурный и функциональный аспекты описания (на материале немецких художественных текстов) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Татьяна Александровна Бородина. – Воронеж, 2008. – 23 с.
4. Гришаева Л. И. Особенности использования языка и культурная идентичность коммуникантов / Л. И. Гришаева. – Воронеж : ВГУ, 2007. – 262 с.
5. Иванова Н. Л. Социальная идентичность в различных социокультурных условиях / Н. Л. Иванова // Вопросы психологии. – 2004а. – № 4. – С. 65–75.
6. Культурология. XX век : энциклопедия : А–Я / отв. ред. Л. Г. Мильская. – СПб. : Университ. кн., 1998. – Т. 1. – 446 с.
7. Кургузов А. О. Мова як засіб соціокультурної самоідентифікації особистості : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Андрій Олегович Кургузов. – Запоріжжя, 2004. – 16 с.
8. Малахов В. С. Идентичность / В. С. Малахов // Новая философская энциклопедия в 4-х т. – М. : [б. и.], 2001. – Т. 2. – С. 78–79.
9. Ядов В. А. Социальные и социально-психологические механизмы формирования идентичности личности / В. А. Ядов // Психология самосознания : хрестоматия. – Самара : БАХРАХ-М : БАХРАХ-М, 2003. – С. 589–601.
10. Handbook of Self and Identity / ed. by Mark R. Leary, June Price Tangney. – New York, London : The Guilford Press, 2003. – 703 p.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Bates E. H. How vainly Men Themselves Amaze / E. H. Bates // Short stories. – London : Harrap, 1975. – P. 55–78.
2. Christie A. Sparkling Cyanide / A. Christie. – London : Pan Books, 1978. – 188 p.
3. Christie A. The Nemean Lion / A. Christie // The Labors of Hercules. – US : G. K. Hall & Company, 1993. – P. 109–136.
4. Collins J. Dangerous Kiss / J. Collins. – New York : Simon & Schuster Inc., 2000. – 624 p.
5. Fielding H. Bridget Jones : The Edge Of Reason / H. Fielding. – London : Picador, 2000. – 422 p.
6. Fowles J. The Ebony Tower / J. Fowles. – USA : Back Bay Books, 1999. – 313 p.
7. London J. Martin Eden / J. London. – US : Penguin Books, 1993. – 367 p.
8. Maugham W. S. Collected Short Stories : in 4 vol. / W. S. Maugham. – London : Cox & Wyman Ltd, 1979. – Vol. 3. – 238 p.
9. McNally T. The Ritz / T. McNally. – New York : Dodd, Mead, 1976. – 436 p.
10. Sherwood A. Mother / A. Sherwood // Selected Short Stories. – New York : Armed Services Editions, 1995. – P. 36–43.
11. Steinbeck J. The Winter of Our Discontent / J. Steinbeck. – New York : The Viking Press, 1961. – 298 p.
12. Wild O. The Picture of Dorian Gray / O. Wild. – New York : Penguin Books, 1994. – 256 p.

Гончар Екатерина, Рогатюк Алла. Самооценочные высказывания хвастовства как языковое средство выражения самоидентификации говорящего. Статья посвящена анализу проблем идентичности и идентификации, а также описанию языковых форм вербализации самоидентификации говорящего в процессе коммуникации. Самоидентификация рассматривается как механизм формирования идентификации, результатом которого есть отнесенность личности к определенной социальной группе, отождествление себя с другими объектами окружающего мира. Самоидентификация необходима для обеспечения гармонизации жизнедеятельности человека в социуме, принятия им норм и ценностей данного общества. Особое внимание уделяется описанию особенностей функционирования самооценочных высказываний хвастовства как одного из основных языковых форм реализации самокатегоризации говорящего. Анализированные высказывания характеризуются различным уровнем идеализации, а также параметрами самоидентификации. Установлены некоторые гендерные аспекты самоидентификации, выражаемые высказываниями хвастовства в современном английском языке.

Ключевые слова: идентификация, самоидентификация, самооценочное высказывание хвастовства, самоидентифицирующее высказывание.

Honchar Kateryna, Rohatiuk Alla. Self-evaluative Utterances of Boasting as a Linguistic Means of Expressing Self-identification of a Speaker. The article deals with the analysis of the phenomena of identification and self-identification and linguistic means of expressing the self-identification of the speaker in the process of communication. Self-identification is considered as a mechanism of formation of identification in the result of which each person refers himself to a certain social group. Self-identification is a necessary element which ensures harmonic life of a person in a given society, his/her acceptance of the values, norms, traditions existing in a given society. Special attention is paid to the description of the functional peculiarities of the self-evaluative utterances of boasting as one of the major language forms of realization of self-categorization of a speaker. The analyzed utterances are characterized by different forms of idealization of self-concept and they differ as to the parameters of self-identification. Some gendered properties of self-identification expressed by the self-evaluative utterances of boasting are pointed out.

Key words: identification, self-identification, self-evaluative utterance of boasting, self-identificative utterance.

Стаття надійшла до редколегії
14.03.2014 р.

УДК 811'112.2'42:316.647.8

Олена Грибок

Вплив стереотипів на типові моделі послідовності комунікативних ходів у німецькому побутовому дискурсі

У статті досліджено секвенційну організацію німецького побутового дискурсу, подано визначення термінів «типова модель», «комунікативний хід», «мовленнєвий акт», наведено характеристику основних сфер мовленнєвої діяльності комунікантів, виявлено релевантні чинники впливу стереотипів на типові моделі послідовності комунікативних ходів співрозмовників у німецькому побутовому дискурсі, наведено основні види ініціюючих та реактивних ходів співрозмовників, з'ясовано причини виникнення відмінних стереотипів німецької лінгвостильності та продемонстровано потенційні наслідки ігнорування або недотримання базових стереотипних уявлень у комунікативному процесі.

Ключові слова: секвенційна організація дискурсу, стереотип, ідіолектальний стереотип, комунікативний хід, ініціюючий хід, реактивний хід.

Постановка наукової проблеми та її значення. Розвиток теорії мовленнєвих актів характеризується залученням до аналізу положень конwersаційного аналізу та загальної теорії діяльності. Таке поєднання характерне для функціональної прагматики [1; 2]. Мовна чи немовна дія у визначений пункт розглядається як вибір із різних можливих альтернативних дій. Їх послідовність дає змогу визначити типові зразки мовленнєвої взаємодії, які характеризують певний тип дискурсу. Такі моделі дій – це форми стандартизованих варіантів дій, які оновлюються й реалізуються в певних комунікативних ситуаціях. Комуніканти, усвідомлюючи свої наміри, намагаються різними способами їх реалізувати. Кожна окрема модель містить потенціал для реалізації таких цілей та структурована згідно з ними. Різні дії комунікантів зумовлюються індивідуальними цілями (Ziel) та суспільною доцільністю (Zweck).

Грунтуючись на основних положеннях теорії мовленнєвих актів і теорій, які є її розвитком, Габрієла Грефен розрізняє три суспільно значимі сфери (Zweckbereiche) мовленнєвої діяльності: передача знань («Transfer des Wissens»); координація дій («Handlungskoordination»); вираження відчуттів («Ausdruck von Empfindungen») [2, с. 179].

Актуальність дослідження полягає в з'ясуванні шляхів досягнення балансу у триєдності сфер мовленнєвої діяльності задля успішності комунікації, яка й зумовила мету статті – аналіз потенційного впливу експліцитно й імпліцитно виражених стереотипів на секвенційну організацію комунікативної події. **Завдання** дослідження – виявити вплив на типові моделі послідовностей мовленнєвих актів у німецькомовному побутовому дискурсі й прогнозування потенційних наслідків мовленнєвих дій комунікантів. При цьому використовують терміни «мовленнєвий акт» і «комуні-